

پژوهش‌های انسان‌شناسی ایران
دوره ۱۱، شماره پیاپی ۲۲
پاییز و زمستان ۱۴۰۰، صص ۲۸۱-۲۵۳

بررسی و تحلیل نقش‌های خالکوبی مردان در شهرستان ایوان

ایوب امید^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۱۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۱۱

چکیده

خالکوبی یکی از آیین‌های کهنی است که ریشه در مذهب و آیین قربانی دارد، اما رفته‌رفته از جنبه آیینی-جادویی آن کاسته شده و جنبه‌های زیبایی و بصری آن باقی مانده است. فروردین سوزن در پوست و ریختن مقداری از خون و نقش اسماء و علائم مقدس بر پوست، نوعی تحمل رنج برای حصول مقصود است و گونه‌ای از قربانی‌های معنوی است. این پژوهش که از نوع مطالعات کیفی است، به‌روش اسنادی و میدانی با مقایسه خالکوبی‌های سنتی و امروزی، گوشه‌هایی از فرهنگ و باورهای مردم ایوان را که در نقوش خالکوبی انعکاس یافته است، بررسی و تحلیل می‌کند. روش نمونه‌گیری، گلوله‌برفی است که با استفاده از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته، نقوش کهن و نوین مربوط به خالکوبی میان ۲۲۰ نفر از مردان کهنسال و جوان شهرستان ایوان و شش روستای آن مطالعه می‌شود. نتایج پژوهش که طی پنج ماه انجام گرفت، نشان می‌دهد در خالکوبی‌های سنتی، اغلب به جنبه‌های درمانی، دفع چشم‌زخم، یادآوری خاطرات عاشقانه، یادبود مرگ عزیزان، شجاعت و اتحاد با توتم توجه می‌شود؛ درحالی‌که در خالکوبی‌های امروزی (تاتو) جنبه‌های اعتراضی، هنری و جلب توجه دیگران اهمیت دارد. در خالکوبی‌های سنتی، تصاویر حیواناتی مانند گوزن، شیر، مار، عقاب، اسامی ائمه، معشوق و مادر اهمیت دارد، اما در خالکوبی‌های امروزی، تصاویر عقاب، خفاش، خرس، قهرمانان ورزش‌های رزمی، گل (چندبعدی) و نوشته‌هایی با مضامین سرخوردگی رایج است. دیگر اینکه رویکرد قابل‌توجهی که در خالکوبی‌های امروزی دیده می‌شود، توجه به علائم مربوط به مسیحیت و شیطان‌پرستی است که به‌صورت نقش‌های صلیب، گل و داس یا شبیحی است که داسی بلند در دست دارد.

واژه‌های کلیدی: تحلیل، تطبیق، خالکوبی، شهرستان ایوان، فرهنگ عامه.

۱. دانش‌آموخته دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شهید بهشتی (نویسنده مسئول).

مقدمه

خالکوبی پیشینه‌ای بسیار طولانی دارد و شواهد فراوانی از رواج آن در شرق دور، ایران، عراق، مصر و سرزمین‌های دیگر دیده می‌شود. برخی نیز پیشینه خالکوبی را در برخی مناطق به دوره پیش از تاریخ می‌رسانند (بهزادی، ۱۳۶۸: ۱۸۰). در ایران، خالکوبی از روزگاران کهن، رواج داشته است؛ گیرشمن معتقد است مردم سیلک در دوره پیش از تاریخ، خالکوبی می‌کردند. او از خالکوبی دوتندیسه سخن می‌گوید. یکی از این دو تندیس در پازیریک ۱ از سده ۴ و ۳ پیش از میلاد پیدا شده و دیگری تندیس‌های است از لرستان که آن را از سده ۸ و ۷ پیش از میلاد می‌دانند (کتیرایی، ۱۳۴۸: ۴۰۴). خالکوبی در ایران و بسیاری از جوامع با مناسک مذهبی و اجتماعی مرتبط است. افراد با نقش تصاویر مختلف بر بدن به بسیاری از رویکردهای اجتماعی و هستی‌شناختی در خصوص زندگی و مسائل مربوط به آن واکنش نشان می‌دادند؛ کارکردهای پزشکی خالکوبی بخشی از این واکنش‌ها است که طی آن، بیمار در ناحیه‌ای که درد داشت، خالکوبی می‌کرد یا با استناد به خالکوبی برای خود و دیگران، طلب آرمزش و رستگاری می‌کرد (قادرزاده، ۱۳۹۲: ۶). در این رابطه شمس می‌گوید: در فرهنگ مسیحی، در گذشته، خالکوبی توسط زنان ارتودکس، عامل آرمزش و سعادت ابدی آنان بود (۱۳۸۷: ۸). جنگجویان صلیبی نیز می‌پنداشتند اگر نقوش صلیب را بر بدن خود خالکوبی کنند در صورت کشته‌شدن در جنگ به آرامش ابدی دست می‌یابند (صرامی، ۱۳۹۵: ۱۲۷). در مصر عقیده بر این بود که روح، نسخه‌ای واقعی از بدن است و از طریق خالکوبی می‌توان وارد دنیای ارواح شد (سبزی، ۱۳۸۹: ۱).

مردم ایلام به دلیل دلبستگی به فرهنگ عامه و باورهای سنتی، همچنان برخی از آداب و رسوم کهن خود را حفظ کرده‌اند؛ یکی از این موارد، خالکوبی نقش‌های جانوری و گیاهی بر بدن است که از دیرباز در میان مردم این منطقه رایج بوده است. در گذشته این خالکوبی‌ها با مقاصد مختلفی مانند درمانی، زیبایی، دفع چشم‌زخم، یادآوری خاطرات عاشقانه یا مرگ عزیزان و... انجام می‌شد و افراد با توجه به ویژگی‌های فرهنگی و باورهای خود به کوبیدن نقش‌های گوناگونی بر پوست می‌پرداختند؛ این ویژگی‌ها و باورها طی سالیان دراز، دگرگون شده و همین دگرگونی‌ها، عامل تنوع نقش‌های خالکوبی شده است؛ به گونه‌ای که با بررسی و مقایسه خالکوبی‌های سنتی و امروزی، می‌توان این تفاوت‌ها را آشکارا دریافت. در این مقاله، نویسندگان می‌کوشند با مقایسه خالکوبی‌های سنتی و امروزی (تاتو)، گوشه‌هایی از فرهنگ و باورهای مردم این منطقه را بازشناسی و ماندگاری و دگرگونی انواع نقش‌های خالکوبی را بررسی و تحلیل کنند. شایان ذکر است که بعضی از پژوهشگران به جنبه تقدس و مذهبی

خالکوبی توجه فراوان داشته‌اند؛ «زیرا این عمل غالباً همراه با قربانی کردن و دعاخواندن و سایر مراسم‌های مذهبی بوده است. طرح‌های خالکوبی غالباً حاکی از جانوران مقدس یا اشیای دیگر بوده که مظهر خدایان به‌شمار می‌آمده‌اند. در برخی نقاط، خالکوبی پیشه‌ای مقدس محسوب می‌شده و متخصصان خالکوبی تحت حمایت مخصوص خدایان صنعت قرار می‌گرفتند. افراد پیش از اقدام به خالکوبی به دعا می‌پرداختند؛ مثلاً مردم تاهیتی عقیده دارند که خالکوبی در آغاز در میان خدایان متداول بوده است» (بهزادی، ۱۳۶۸: ۱۹۲). بهزادی از اسپنسر^۱ نقل می‌کند: «خالکوبی از این رسم ناشی شده است که بعضی افراد به ارواح اشخاص متوفی، خون تقدیم می‌کردند و علائمی که بدین ترتیب باقی می‌ماند، حاکی از انقیاد و پیوستگی با آن‌هاست» (همان: ۱۹۴-۱۹۵). مصاحب نیز می‌گوید: خالکوبی به‌وسیله خراشیدن (ریختن مواد ملون) پوست یا داغ‌گذاری از ایام باستان میان اقوام مختلف معمول بوده است. خالکوبی ظاهراً جنبه تزئینی داشته، ولی محققان معتقدند: خالکوبی اساساً بیشتر جنبه دینی دارد؛ زیرا اجرای آن اغلب با تشریفات دینی از قبیل ادعیه و قربانی همراه بود و مردم اعتقاد به تأثیر فوق‌طبیعی خالکوبی داشته‌اند (مصاحب، ۱۳۸۰: ۲۹۷۰-۲۹۷۱). با توجه به این گفته‌ها و ریختن خون هنگام فروبردن سوزن بر بدن و تقدیم خون، خالکوبی می‌تواند نوعی قربانی‌دادن محسوب شود. با توجه به این مقدمه، این پژوهش می‌کوشد تا ضمن بررسی و تحلیل موضوعی خالکوبی، به این پرسش‌ها (نمونه‌ای از سؤالات مصاحبه) پاسخ دهد: آیا می‌توان خالکوبی را نوعی قربانی‌کردن دانست؟ خالکوبی در جامعه سنتی و امروزی با چه اهدافی انجام می‌شود؟ در خالکوبی‌های سنتی و نوین اغلب از چه نقش‌هایی استفاده می‌شود؟ تصاویر خالکوبی را می‌توان به چند دسته تقسیم کرد؟ آیا تفاوت محسوسی در نقش‌ها و رویکرد خالکوبی دیده می‌شود؟

پیشینه پژوهش

درباره خالکوبی در فرهنگ عامه ایران پژوهش‌های فراوانی انجام نشده و همین امر نویسندگان را بر آن داشت به بررسی این موضوع در فرهنگ عامه شهرستان ایوان بپردازند. از جمله کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها و مقالاتی که خالکوبی را موضوع بررسی قرار داده‌اند، برای نمونه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد. الهام صالحی اسکندری (۱۴۰۰) و سمیراسادات میرغضنفری (۱۴۰۰) در کتاب‌های *تاتو آرتیست شو* و *تکنیک‌های تاتو* که جنبه آموزشی دارد، به آموزش انواع تاتو روی قسمت‌های مختلف بدن پرداختند. انواع آرایش‌های دائمی از جمله تاتوی ابرو، سوراخ کردن لب و... از این‌گونه موارد است. فرانک سبزی (۱۳۸۹) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان «شناخت فرهنگ خالکوبی بین کولی‌ان کوه‌دشت» به بررسی نقوش خالکوبی کولی‌ان

منطقه پرداخت. نقوش بررسی‌شده بیشتر دربردارنده تصاویر مرتبط با بزهکاری است و خالکوبی‌های سنتی را که انعکاس‌دهنده باورهای بومی آنجا است نشان نمی‌دهد و به تحلیل مصادیق آن پرداخته است. رقیه بهزادی (۱۳۶۸) نیز در مقاله «خالکوبی از دیرباز تاکنون» ریشه‌ها و اهداف خالکوبی را در فرهنگ‌های مختلف بررسی کرد. علی شمس (۱۳۸۷) در مقاله «پدیده خالکوبی در زندان» و رضا فکری (۱۳۹۳) در مقاله «تأثیر سبک زندگی زندانیان بر خالکوبی آن‌ها از منظر مردم‌شناختی» بیشتر به بررسی ریشه‌های بزهکاری زندانیان و نقوش خالکوبی آنان در زندان پرداختند. امید قادرزاده و همکاران (۱۳۹۲) نیز در مقاله «خالکوبی و برساخت هویت فردی بازتابنده» ۳۲ مورد خالکوبی از دیدگاه جامعه‌شناسی و هویت‌شناختی را مطالعه کردند، اما از ارائه تصاویر و دسته‌بندی آن غافل شدند. گلنار عابدینی و همکاران (۱۳۹۶) نیز در مقاله «نقش گرگ از اسطوره تا تاتو» نقش مثبت گرگ را در نقوش خالکوبی در فرهنگ‌های مختلف مطالعه کردند و نشان دادند این حیوان در باورهای توتمی، برخلاف تصور عمومی جنبه مثبت دارد. عابدینی (۱۳۹۶) در مقاله دیگری با عنوان «بررسی تطبیقی نقش اژدها در تاتو ایران و چین» به بررسی تطبیقی تاتو اژدها و طبقه‌بندی ظاهری انواع آن در فرهنگ دو کشور پرداخت و موارد اشتراک و اختلاف این نقش‌ها را بررسی کرد. رضا عبادی (۱۳۹۶) نیز در مقاله «خالکوبی و عوارض آن» به بررسی عوارض و بیماری‌های ناشی از خالکوبی همچون ایدز، هیپاتیت و برخی بیماری‌های عفونی پرداخت. رؤیا هادی‌زاده و همکاران (۱۳۹۷) در «تحلیل قوم‌نگارانه نقوش سنتی خالکوبی بانوان خوزستان» تمایزهای فرمی مضمونی و معنایی را در نقوش خالکوبی سنتی زنان این منطقه تفسیر، شناسایی و دسته‌بندی کردند و به این نتیجه رسیدند که برخلاف ادبیات موجود، تمایزهای مشخص قومی و زبانی، چندان در میان نقوش خالکوبی سنتی زنان وجود ندارد و همچنین کارکردهای سنتی عنوان شده در ادبیات پژوهش برای خالکوبی در این منطقه، خصوصاً درمان، جادو، حرز و طلسم بوده است. شاینفلد (۲۰۰۷) در مقاله «تاتو و مذهب» ارتباط خالکوبی با مذهب را شرح داد و اظهار کرد که خالکوبی ریشه در مذهب دارد. لیندا دیکسون و همکاران (۲۰۱۴) در مقاله «داغ ننگ جوهر: رفتارهای خالکوبی در میان دانشجویان» نگرش ۱۹۵ دانشجو را درباره خالکوبی بررسی کردند و نتایج این پژوهش را با استفاده از نظریه‌های نگرش، انگ و تماس تعصب به بحث گذاشتند. نتایج نشان داد اغلب دانشجویان، تمایل زیادی به حذف خالکوبی‌های خود ندارند و از انجام این عمل پشیمان نیستند. ریچارد داکس (۲۰۱۶) نیز در مقاله «پشیمانی در میان نوجوانان خالکوبی‌شده» ۴۱۷ نوجوان خالکوبی‌شده در کلرادو را بررسی کرد که یک‌سوم آن‌ها پس از انجام خالکوبی از این عمل، اظهار پشیمانی کرده‌اند که از این میان، پشیمانی افراد غیربزهکار بیشتر بوده است. با بررسی‌های انجام‌شده، پژوهشی با عنوان حاضر انجام نشده است

و با توجه به اهمیت فرهنگ عامه و قدمت آیین‌ها و باورهای آن، بررسی این موضوع (خالکوبی در شهرستان ایوان) برای شناخت این آیین‌ها ضروری است. اهمیت پژوهش حاضر در این است که برای نخستین بار به مقایسه و تحلیل خالکوبی‌های سنتی و امروزی می‌پردازد و تفاوت‌های به‌وجودآمده را بررسی و تحلیل می‌کند.

روش‌شناسی پژوهش

گردآوری داده‌ها در پژوهش حاضر به سه روش مشاهده، مصاحبه و مطالعات اسنادی (کتاب و مقاله) انجام شده است. پژوهش از نوع مطالعات کیفی است که با روش میدانی انجام گرفته است. جامعه مورد مطالعه آن، شهر ایوان و روستاهای آن (با گویش کردی کلهر از توابع استان ایلام) است که به روش نمونه‌گیری هدفمند، شهر ایوان و شش روستای ماژین، کلان، زرنه، چهل‌زرعی، رستم‌خان و تَرَن به‌عنوان حوزه پژوهش انتخاب شدند. دلیل این گزینش آن است که طبق مطالعات اکتشافی انجام‌شده، در این مناطق، خالکوبی و باورهای مرتبط با آن رواج بیشتری از سایر مناطق دارد. همچنین براساس روش نمونه‌گیری گلوله‌برفی، از مصاحبه‌شوندگان خواسته شد تا افراد دیگری را -که با خالکوبی و باورهای مربوط به آن آشنایی دارند- معرفی کنند. سپس گفته‌ها و باورهای ۶ نفر از خالکوبان (مرد) و ۲۲۰ نفر از مردانی که خالکوبی کرده بودند، به شیوه مصاحبه نیمه‌ساختاریافته جمع‌آوری شد و به تحلیل محتوای یافته‌ها پرداخته شد. شایان ذکر است که در خالکوبی‌های سنتی، دلیل انتخاب تصاویر خالکوبی شده و افراد کهنسال (با میانگین سنی ۵۰-۸۵ سال) این بود که این افراد با خالکوبی و باورهای مربوط به آن، آشنایی بیشتری داشتند. در خالکوبی‌های امروزی نیز برای نشان‌دادن دگرگونی‌های فرهنگی و عقیدتی در روند خالکوبی، افرادی با میانگین سنی ۱۷-۳۵ سال انتخاب شدند. مصاحبه‌های فردی و تهیه تصاویر نیز در فاصله زمانی اسفند ۱۳۹۹ تا تیر ۱۴۰۰ انجام شد و هر مصاحبه بیست الی سی دقیقه در محیط روستاهای مورد نظر صورت گرفت. ملاک نام‌گذاری و تقسیم خالکوبی‌ها به سنتی و امروزی این است که تصاویر خالکوبی‌های سنتی با استفاده از سوزن و دوده نقش شده‌اند و نقش‌های آن با فرهنگ بومی منطقه سازگار است، اما خالکوبی‌های امروزی (نوین) با استفاده از ابزار خودکار و پیشرفته نقش شده است و تصاویر آن، برگرفته از سبک‌های هنری نوین و فرهنگ غرب است. در این پژوهش، با ضبط و مکتوب کردن گفته‌های مصاحبه‌شوندگان، نهایت تلاش در حفظ امانت یافته‌ها صورت گرفته است. در بخش تصاویر نیز نویسندگان به تهیه تصویر ۱۱۰ خالکوبی سنتی و ۱۱۰ خالکوبی امروزی/تتو^۱ پرداختند و در قالب جدول، ثبت و دسته‌بندی کردند.

1. tattoo

شایان ذکر است که خالکوبی در منطقه مورد مطالعه با توجه به بافت سنتی و سختگیرانه، در میان زنان و دختران رواج چندانی ندارد، اما برخی از زنان سالمند تصاویری را بر دست و چانه خود نقش کرده‌اند که با توجه به فرهنگ حاکم بر منطقه و باورهای مذهبی آن‌ها از بررسی تصاویر خالکوبی زنان (به‌علت مخالفت آن‌ها) صرف‌نظر کردیم. در مورد ویژگی‌های خالکوبی‌شدگان نیز باید گفت در خالکوبی‌های سنتی، اغلب موارد بررسی‌شده روستایی بودند و به کشاورزی و دامداری اشتغال داشتند. موارد بررسی‌شده در خالکوبی‌های امروزی نیز اغلب از میان جوانان ورزشکار و جوانانی انتخاب شدند که تحصیلات دانشگاهی نداشتند. شایان ذکر است که اسامی مصاحبه‌شوندگان با کسب اجازه از آن‌ها در مقاله ذکر شده است.

مبانی نظری

هدف از خالکوبی در فرهنگ عامه

خالکوبی در فرهنگ عامه با اهداف مختلفی انجام می‌شود. «از جمله همگون‌سازی، سحر و جادو، پیوندهای تباری، زیبا جلوه‌دادن و دیگران را به تماشای خود خواندن، درمان بیماری، رسم قبیله‌ای، توت‌پرستی، ترسناک به‌نظر آمدن، توجه به جنبه‌های مذهبی که ایجاد آن طی مراسمی با قربانی و دعاخواندن همراه بوده است و طرح‌ها از میان جانوران مقدس یا اشیایی انتخاب می‌شد که مظهر خدایان بوده و تحت حمایت مخصوص خدایان بود» (عابدینی، ۱۳۹۶: ۱۱). تا اواسط قرن بیستم، بسیاری از ایرانیان خود را برای بهبود بیماری یا دور نگه‌داشتن از چشم‌زخم خالکوبی می‌کردند و «برای درمان باد فتق پسر بچه یا نوجوان، زیر نافش را خالکوبی می‌کردند تا بیماری پیشروی نکند. برای این منظور، نوک سوزن خالکوبی را به زهره گرگ می‌زدند. سپس آن را به پشت شرمگاه بیمار فرومی‌کردند تا خون بیاید و بعد روی آن سرمه هفت جواهر می‌پاشیدند تا خال تشکیل شود» (دانشنامه فرهنگ مردم ایران، ۱۳۹۳، ج ۳: ۶۶۶). کتیرایی نیز می‌گوید: زنان معمولاً برای زیباتر شدن، افزوده‌شدن مهر شوهر و درمان پاره‌ای بیماری‌ها خال می‌کوبیدند. جای کوبیدن خال و شکل آن با منظوری که از خالکوبی داشتند، بستگی مستقیم داشت؛ مثلاً اگر منظورشان افزودن بر زیبایی بود، معمولاً بوته‌ای گل یا گنجشکی به غبغب خالکوبی می‌کردند یا دو گنجشک در دو سوی بوته گل خالکوبی می‌کردند. روی سینه نیز بوته گل یا نقش سرو می‌انداختند. همچنین در دو سوی گونه‌ها، خال می‌کوبیدند؛ زیر لب پایین و میان دو ابرو هم خال می‌کوبیدند. به خالی که برای افزوده‌شدن مهر همسر و سپیدبختی می‌کوبیدند، خال محبت می‌گفتند که این خال را روی زبان نقش می‌کردند (۱۳۴۸: ۴۰۶). در میان لر‌ها و به‌خصوص عشایر، تزئین بدن با وسایل گوناگون از جمله خالکوبی بر پیشانی، گونه، زیر لب، دست و... با مفاهیم رمزی و با آداب و مناسک ویژه،

ریشه در عقاید و ارزش‌های اجتماعی دارد. انصاری به نقل از یکی از مستشرقان می‌گوید: «از زن ممسنی راجع به خالکوبی چانه‌اش پرسیدم که این خال‌ها و خالکوبی‌ها به چه کار می‌آید؟ پاسخ داد: برای سیل (تماشا) در مفهوم زیبایی و احتمالاً به‌مثابه زیور. سپس گفت: برای تولد. این در حالی بود که با انگشت، پسرهایش را که در اطرافش نشسته بودند نشان می‌داد. در بسیاری از ایلات بختیاری نیز خالکوبی نوعی درمان است؛ خال‌هایی روی چانه و ابرو به‌صورت یک خط یا دو نقطه که برای معالجه باد است (۱۳۹۲: ۸۳). با توجه به آنچه ذکر شد، مهم‌ترین اهداف خالکوبی شامل مواردی چون دفع چشم‌زخم، درمانی، جلب مهر همسر، افزودن زیبایی، خوشبختی و پسردار شدن است.

شیوه خالکوبی

در خالکوبی به شیوه سنتی، ابتدا تصویر مورد نظر را روی پوست نقش می‌کنند و مقداری دوده یا سرمه را مرطوب می‌کنند و بر طرح اولیه می‌مالند. سپس به‌صورت پی‌درپی سه سوزن محکم بسته‌شده با نخ را به‌گونه‌ای در پوست فرومی‌کنند که خون جاری شود؛ پس از خشک‌شدن زخم حاصل از سوزن کوبی (هفت تا هشت روز)، نقش کوبیده‌شده به‌صورت سبزرنگ نمودار می‌شود.

امروزه خالکوبی به روش سنتی، جای خود را به روش‌های جدیدتری داده است و با توجه به تفاوت فرهنگی هر جامعه، جلوه‌های متفاوتی دارد. ابزارهای خالکوبی نیز پیشرفته و مدرن شده‌اند؛ به‌گونه‌ای که این رسم سنتی رو به صنعتی‌شدن نهاده است.

یکی از تتوکاران در مورد شیوه تتوچین می‌گوید: ابتدا با تهیه کپی از طرح مورد نظر، آن را بر کاغذ استنسیل نقش می‌کنند (مهم‌ترین قسمت تتو). سپس کاغذ استنسیل با استفاده از مایع الکتروم^۱ روی پوست انتقال داده می‌شود و تتوکار با استفاده از دستگاه گان^۲ یا هاگ‌پن^۳ به تناسب موضع موردنظر، از سوزن‌های RM، RS یا RL استفاده می‌کند. ابتدا نقش‌های اصلی و سپس نقش‌های فرعی را ترسیم می‌کند. شایان ذکر است که تتوکاران حرفه‌ای برای حفظ رنگ مورد نظر از کرم‌های مختلف استفاده می‌کنند و سوزن را در عمق لایه دوم و سوم پوست فرومی‌کنند (در عمق ۱ تا ۱/۵ میلی‌متری پوست).

7. Electrum

8. Gun

9. Hugpen

تصویر ۱. ابزارهای خالکوبی امروزی: دستگاه گان (Gun)

منبع: آرشیو نویسندگان، ۱۳۹۹: ایوان

تصویر ۲. ابزارهای خالکوبی سنتی دوده و سوزن

منبع: آرشیو نویسندگان، ۱۳۹۹: ایوان

جنبه مذهبی خالکوبی

شاینفلد^۱ می‌گوید: اگرچه خالکوبی از نظر کتاب‌های مقدس و قرآن مردود است، از آغاز، اغلب به افتخار خدایان و ارواح استفاده می‌شد (۲۰۰۷: ۳۶۳). مذهب که در بین مردم، نفوذ زیادی دارد و در حفظ عادات و رسوم یک جامعه، عاملی بسیار قوی محسوب می‌شود، مسلماً در ابقای رسم خالکوبی تأثیر زیادی دارد. فنیقی‌ها علامت الوهیت را بر پیشانی خال می‌زدند. در جزیره مارشال برای خالکوبی باید از پیشگاه خدایان مسئلت کرد. زنان ارتودکس اگر خالکوبی نکرده باشند، از سعادت ابدی برخوردار نمی‌شوند. مسیحیانی که به زیارت بیت‌الحم می‌رفتند، بایستی از این رسم در معبد مقدس پیروی می‌کردند و بر بدن خال می‌کوبیدند (شمس، ۱۳۸۷: ۸).

1. Scheinfeld

«در قرون وسطی نیز یکی از نشانه‌های اصلی زیارت یک مکان مقدس، انجام خالکوبی در آن محل بوده است. زائران مسلمان از مکه و مدینه دیدار می‌کردند و خالکوبی را به‌عنوان یادبود انجام می‌دادند و معتقد بودند که قبل از ورود به بهشت به‌وسیله آتش پاک خواهد شد... خالکوبی در مصر ۴۰۰۰ تا ۲۰۰۰ سال قبل از میلاد، انجام می‌شد. البته در آن دوره، عقیده بر این بود که روح، نسخه‌ای واقعی از بدن است و از طریق خالکوبی می‌توان وارد دنیای ارواح شد و با مردگان نیز در تماس بود» (سبزی، ۱۳۸۹: ۱).

مجید حیدریان از کولیان شهرستان ایوان، درباره علت خالکوبی اسامی مقدس (خداوند، ائمه و...) بر انگشتان خود می‌گوید: *دلیل خالکوبی این اسامی بر پنجه دستم آن است که حوادث ناگوار دفع شود و از عذاب قیامت در امان باشم.*

به اعتقاد بسیاری، خال‌های کوبیده شده در قیامت به‌وسیله فرشتگان سوزانده می‌شود (مهراب غلامی، بخش زرنه).

اصغر عباسی نیز می‌گوید: *خالکوبی اسامی مقدس بر بدن، نوعی تحمل درد و سختی برای پاک شدن گناهانی است که در گذشته انجام داده‌ایم و این عمل شاید به‌عنوان کفاره‌ای برای آن اعمال بد باشد و در قیامت کمتر عذاب ببینیم.*

به بیان بهزادی، «خالکوبی از این رسم ناشی شده است که بعضی افراد به ارواح اشخاص متوفی، خون تقدیم می‌کردند و علائمی که بدین ترتیب باقی می‌ماند، حاکی از انقیاد نسبت به آن‌ها یا پیوستگی نزدیک به آن‌ها بوده و در بسیاری از موارد به‌صورت قبیله‌ای درمی‌آمد» (۱۳۶۸: ۱۹۴-۱۹۵).

به‌نظر می‌رسد بازمانده گفته اسپنسر درباره خالکوبی را می‌توان در مواردی که خالکوبی با هدف حفظ یاد و خاطره در گذشته و کوبیدن اسم او بر بدن انجام می‌شد، مشاهده کرد. در واقع تقدیم خون به ارواح مردگان به‌وسیله فروبردن سوزن در بدن و جاری ساختن خون، نوعی پیشکش خون (که نماد قدرت و سرزندگی است) به درگذشتگان است که در فرهنگ‌های گذشته رواج داشته است. از جمله پیشکش قربانی‌های انسانی همراه با جسد شاه (جویی، ۱۳۸۹، ج ۱: ۳۶۷) و واداشتن جنگجویان به نبرد و ریخته‌شدن خون آن‌ها بر مزار بزرگان (جلالی، ۱۳۸۰: ۲۰۳).

در گذشته خالکوب، هنگام کوبیدن خال (به‌ویژه به‌منظور درمانی و دفع چشم‌زخم) دعا می‌خواند و نیت می‌کرد و اسامی مقدس را بر زبان می‌آورد تا اثر چشم‌زخم برطرف شود (کریم رضائیان، شهرستان ایوان). به‌نظر می‌رسد همین کوبیدن خال با هدف دفع چشم‌زخم و درمانی بازمانده تشریفات آیینی و کهن خالکوبی باشد.

زرین کوب نیز سابقه خالکوبی را به ایران باستان و از مراسم آداب تشرف در مجامع مردان آریایی می‌داند (۱۳۶۴: ۲۱۷). «نوجه که می‌خواست به سلک مهریان درآید، باید از

آزمایش‌های بسیار دشواری سربلند بیرون می‌آمد. نوچه را ابتدا به مهریار می‌سپردند و او مطالب کلی را به نوآموز آموزش می‌داد، اما ابتدا باید سوگند می‌خورد که اسرار را بر هیچ‌کس فاش نکند. بعد او را خالکوبی می‌کردند تا به‌عنوان برادر و یار دیگر مهریان شناخته شود و قبل از خالکوبی آزمایش‌های زیادی انجام می‌شد» (حفظی، ۱۳۹۲: ۱۰). علاوه بر این «مردم روس بر سینه یا بازوان، نام‌ها یا علائم مربوط به خدایان را خالکوبی می‌کردند» (بهزادی، ۱۳۶۸: ۱۸۱).

مراد زارعی از روستای خوران در این مورد می‌گوید: در ادوار گذشته، افراد هنگام پیمان دوستی یا سوگندخوردن برای ترک عملی، علامتی را روی ساعد یا دست خود خالکوبی می‌کردند و آن را نشانه وفاداری به سوگند و یادآوری عهد می‌دانستند. به نظر می‌رسد کشیدن تیغ و چاقو بر بدن و خراشیدن آن و سوزاندن بدن با سیگار یا زغال را می‌توان جزوی از این موارد برشمرد و کوبیدن خال‌های مختلف در میان جاهلان (عقرب، خنجر و...) بازمانده صورت کهن ورود و تشرف به گروه‌های مذهبی بوده است. شایان ذکر است یکی از دلایل مهم خالکوبی در میان جاهلان، غرور و روحیه خشن آن‌ها بود و با این عمل سعی می‌کردند توانایی و شجاعت خود را به اثبات برسانند؛ چون هرکسی نمی‌توانست ضربات سوزن بر بدن را تحمل کند.

با توجه به موارد ذکرشده، جنبه آیینی و مذهبی خالکوبی آشکار است و به‌نظر می‌رسد معتقدان به آن با فروبردن سوزن در پوست و ریختن مقداری از خون با اهداف تحت حمایت خدایان بودن و نقش اسما، علائم و تصاویر خدایان و امور مقدس، تأثیرات مثبت و ماورایی خالکوبی را جذب و با دنیای مردگان ارتباط برقرار می‌کردند و با جلب خشنودی ارواح، خود را از مصائب و بلاهای این جهان و جهان پس از مرگ، حفظ می‌کردند. درواقع باید گفت خالکوبی ریشه در آیین قربانی‌کردن دارد؛ زیرا در پس هر خون‌ریختنی، نوعی قربانی‌کردن به‌منظور بلاگردانی نهفته است. شایان ذکر است که ریختن خون و تحمل درد خالکوبی، نوعی ریاضت بدنی است که برای حصول مقصودی صورت می‌گیرد و نوعی قربانی معنوی محسوب می‌شود؛ به‌ویژه در مواردی که با هدف دفع چشم‌زخم انجام می‌شود، نوعی تقدیم خون با هدف بلاگردانی است؛ زیرا در فرهنگ عامه، خون‌ریختن یکی از عوامل ابطال نحوس محسوب می‌شود. با گذشت زمان، جنبه جادویی و مذهبی خالکوبی، رنگ می‌بازد و بیشتر بعد زیبایی و بصری آن در اذهان باقی می‌ماند.

آیات قرآنی و احادیث نبوی در تحریم خالکوبی

در آیه ۱۱۹ سوره نساء^۱ آیه‌ای مربوط به تغییر خلقت الهی وجود دارد که به نحوی می‌توان استنباط کرد خالکوبی نیز نوعی دگرگونی در خلقت خداوند و برخلاف سنت الهی است. «[شیطان می‌گوید]: و البته گمراهشان می‌کنم و آرزوهای باطل در دلشان می‌افکنم و به آنان فرمان می‌دهم تا گوش‌های چارپایان را بشکافند و به آنان فرمان می‌دهم تا خلقت خدا را دگرگون سازند و هر کس که به جای خدا شیطان را به دوستی برگزیند زبانی آشکار کرده است» (نساء: ۱۱۹). با توجه به این آیه در دین اسلام برخلاف باورهای سایر فرهنگ‌ها و آداب و رسوم فرق غیراسلامی (که پیش‌تر در بحث جنبه مذهبی خالکوبی اشاره شد)، تمامی اعمالی که به نحوی به تغییر خلقت فرد می‌انجامد حرام شمرده می‌شود.

عبدالله نوری‌زاد که تحصیلات حوزوی دارد و روحانی است، معتقد است خالکوبی دستکاری در خلقت خداوند است و از نظر اسلام عملی حرام و مذموم شمرده می‌شود. وی همچنین مواردی مانند تتو ابرو در خانم‌ها، سوراخ کردن لب و نگین کاری و... را حرام و همچون حکم خالکوبی، دگرگونی در آفرینش الهی می‌داند.

علاوه بر آیه سوره نساء، احادیثی نیز به نقل از راویان حدیث از پیامبر (ص) در لعن و تحریم خالکوبی در دست است. ابوهریره به نقل از پیامبر، حدیثی در تحریم خالکوبی نقل می‌کند^۲ که رسول خدا (ص) فرمود: چشم‌زخم حق است و از خالکوبی نهی فرمودند (البخاری، ۱۳۸۷، ج ۴: ۲۶). در مستدرک الوسائل نیز از پیامبر روایت است^۳ که ایشان وصل‌کننده موی دیگری بر موی کسی دیگر و کسی که این عمل بر وی انجام می‌شود و همچنین خالکوبی‌کننده و کسی را که بر وی خالکوبی می‌شود لعن کردند (۱۴۰۸، ج ۷: ۴۹). با توجه به آیات و احادیث ذکرشده، خالکوبی از مصادیق تغییر در خلقت الهی است و مورد لعن پیامبر بوده و عملی حرام محسوب می‌شود.

انعکاس خالکوبی در ادبیات فارسی

با بررسی‌های انجام‌شده در آثار ادبی، فقط در مثنوی مولانا به رسم خالکوبی اشاره شده است که به آن می‌پردازیم. فردی قزوینی به گرمابه می‌رود و از دلاک می‌خواهد نقش شیر را بر بدن او بکوبد، اما هنگامی که دلاک شروع به خالکوبی می‌کند، قزوینی تاب درد آن را ندارد و هر بار

۱. «وَلَأُضِلَّنَّهُمْ وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ آذَانَ الْأَنْعَامِ وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرًا مُبِينًا» (نساء: ۱۱۹).

۲. «عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الْعَيْنُ حَقٌّ وَنَهَى عَنِ الْوَشْمِ».

۳. «عن النبي (ص)، أنه قال: «لعن الله الواصلة والمستوصلة، والواشمة والمستوشمة».

می‌گوید از قسمت دیگر بدن شیر آغاز کن و دلاک خشمگین می‌شود و سوزن را بر زمین می‌کوبد. گزیده‌ای از ابیات مثنوی:

گفت: چه صورت زنم ای پهلوان؟   گفت: برزن صورت شیر ژیان
طالعم شیرست نقش شیر زن   جهد کن، رنگ کبودی سیر زن
گفت: آخر شیر فرمودی مرا   گفت: از چه عضو کردی ابتدا؟
گفت: از دمگاه آغازیده‌ام   گفت: دم بگذار ای دو دیده‌ام
خیره شد دلاک و بس حیران بماند   تا به دیر انگشت در دندان بماند
(مولوی، ۱۳۸۷، ج ۱: ۸۷۱-۸۷۳)

با توجه به این ابیات، مشخص می‌شود در گذشته نیز دلاکان در مکان‌هایی چون گرمابه و حمام، انجام خالکوبی را برعهده داشتند و از این کار امرار معاش می‌کردند. در عبارتی که قزوینی می‌گوید: طالعم شیر است و نقش شیر را بر شانه‌ام بزن. این گفته بیانگر این است که کوبیدن نقش شیر شاید با هدف اتحاد با توتم و جذب توانایی آن انجام شده باشد و این امر، ریشه در باورهای کهن و پرستش و تقدس برخی حیوانات و مظاهر طبیعت دارد که افراد خود را تحت حمایت این جانوران می‌دانستند یا نیروهای حیوان را از این طریق جذب می‌کردند.

انعکاس خالکوبی در اشعار شاعران ایلام

در فرهنگ عامه و اشعار شاعران ایلام در قالب شعر و چیستان نیز به کوبیدن نقش‌هایی چون شمع و پروانه بر بازو، خال ستاره‌گون بر چانه و روی ناف اشاره شده است؛ به‌عنوان مثال:

*خالکوبی کردق ده بان بالئ   شهم و پهروانهئ، چه‌مه‌ئال کالئ
وه خهت ره‌ین ده ژیریئ ن‌ق‌ساق   ههر که دالگ ناشت، رمیاگه مالئ
دهو بالئ ن‌ق‌ساق ره‌فیع چق ماره   ره‌فیع ناکه‌س فریه‌س، وه باره
دهو بالئ ن‌ق‌ساق که‌م‌ئ ده خوارتر   چو مار داوهمه‌و ئی رووژگاره
(آرمانی، ۱۳۹۷: ۶۶-۶۷)

Xahkobi kerdw da bâne bâle/ Šamo parvâne, chamail kâle.

Va xat rayen da zere niwsâyv/ hark a dâleg nâsht, rmyâga mâle.

Dav bâle niwsâyw rafigh chiw mâra/ rafighe nâkas, fryas va bâra.

Daw bâle niwsây kame da xwârter/ chiw mâr dâvamaw ey rozgâra.

برگردان فارسی: دوستی شمع و پروانه و چشمی آبی‌رنگ را روی بازویش خالکوبی کرده بود و با خطی زیبا زیر آن نوشته بود: خانه‌ی شخص بی‌مادر، ویران است. روی دیگر بازویش

نوشته بود: دوستان نامرد، فراوان‌اند و همچون ماران‌اند و کمی پایین‌تر از خالکوبی شمع و پروانه نوشته بود: روزگار چون ماری مرا گزید.

با توجه به بررسی‌های انجام‌شده می‌توان دریافت که شاعر این ابیات را براساس دیده‌های خود به نظم کشیده است و یافته‌های میدانی نیز نشان می‌دهد مفاهیم ذکرشده در این ابیات (خالکوبی شمع و پروانه، اسم مادر و مذمت بی‌وفایی دوستان) بسیار مورد توجه افرادی است که خالکوبی می‌کنند.

در دیوان شاکه و خان منصور، خان زیبایی یکی از زنان اطراف چشمه را چنین وصف می‌کند:

*ششم ناسیه خال چو ناساره
ئهو خاله له رو زنجی دئاره
(شاکه و خان منصور، ۱۳۷۹: ۶۰)

ŠaŠem âsia xâl čiw âsâra/ aw xâla la riw zenje diâra.

برگردان فارسی: خال روی چانه آسیه مانند ستاره است.

*بوش وه شاپه‌روه نه‌چو وه مالان
خال سهوز و دئی‌ز مه‌دهئ و تالان
(همان: ۱۱۹)

BiwŠ va Šaparvar načo va mâlan/ xâle sownzo dez maday va tâlân.

برگردان فارسی: خان به شاکه (دوستش) می‌گوید: در غیاب من به همسر (شاه‌پرور) بگو به منزل اطرافیان نرو و مواظب خال‌های سبز و سرخش باش.

نکته شایان ذکر این است که در اشعاری که مربوط به خالکوبی معشوق است، شاعران عمدتاً به توصیف مواردی می‌پردازند که خالکوبی‌ها جنبه تزئینی و زیبایی معشوق را نشان می‌دهند: مواردی چون اشکال هندسی (دایره) و ستاره بر چانه و دست.

در مجموعه اشعار عامیانه کله‌نامه نیز به کوبیدن خال روی ناف (در زنان) اشاره شده است.

*خالئ دیم وه بان نه‌رمی نافه‌وه
مهر سه‌سه‌ونز وه بان گیژه‌ئ تافه‌وه
له ژئر زنجد ته‌نیا خالئ‌گه
ساتئ لید دق‌رم چما سالئ‌گه
(کله‌نامه، ۱۳۹۱: ۴۳)

Xâle dim va bân narmi nâfava/mar sarsonz va bân giŽay nafava.

La Žire zinged Tanya xâlega/ sâte lid diwrem čma salega.

برگردان فارسی: خال روی ناف معشوقم همچون مرغابی (سبزر) است که روی آب زلال

قرار دارد.

یافته‌های پژوهش

در این بخش بسامد انواع نقش‌های خالکوبی در قالب جدول دسته‌بندی شده است و با توجه به این موارد و گفته‌های خالکوبی‌شوندگان به تحلیل این موارد می‌پردازیم.

جدول ۱. بسامد خالکوبی‌های سنتی تصاویر حیوانات

پشت	مچ	ساعد	سینه	بازو	
	۷				گوزن
			۲	۴	شیر
		۳			مار
۱		۱	۱		عقرب
۳					عقاب
		۱		۱	شمع و پروانه

جدول ۲. بسامد خالکوبی‌های امروزی تصاویر حیوانات

پشت	مچ	ساعد	سینه	بازو	
۲			۲	۶	شیر
۱		۲		۳	گرگ
۲			۱	۱	عقاب
		۱		۲	خفاش
				۱	خرس

با توجه به بررسی و مقایسه خالکوبی‌های سنتی و امروزی و گفته‌های خالکوبی‌شوندگان در تبیین موارد بالا می‌توان گفت در خالکوبی‌های سنتی، نقش‌های گوزن (۷ مورد)، شیر (۶ مورد)، مار، عقاب (هر کدام ۳ مورد) به ترتیب، بسامد بیشتری دارند و به نظر می‌رسد مهم‌ترین عامل بسامد بالای تصویر گوزن، اهمیت این حیوان در معیشت جامعه سنتی است. علت توجه به نقش شیر نیز می‌تواند قدرت و توانایی این حیوان باشد. در باورهای عامیانه شهرستان ایوان، برخی معتقد بودند اگر کسی پر عقابی همراه داشته باشد، با اقبال و نیک‌بختی مواجه می‌شود و شاید اعتقاد به خوش‌یمن بودن این پرنده سبب شده تصویر آن در نقش‌های خالکوبی مورد توجه قرار گیرد. علاوه بر این، با توجه به اینکه مار در گذشته، نماد جاودانگی و بی‌مرگی بود، همین مسئله سبب شده خالکوبان به‌منظور درمان‌ماندن از بیماری و بلاگردانی، به خالکوبی این جانور بر بدن بپردازند. با توجه به گفته‌های خالکوبی‌شوندگان

می‌توان استنباط کرد که باورهای مربوط به خوش‌یمنی برخی حیوانات در بسامد نقش‌های خالکوبی تأثیر زیادی داشته است.

عابدی در مورد دلیل خالکوبی تصاویر برخی حیوانات بر بدن می‌گوید: «چینی‌ها نقش حیوان را بر ستون فقرات خالکوبی می‌کنند و معتقدند که نیرو و قدرت حیوان به آن شخص منتقل می‌شود. این شیوه در مبارزات تن‌به‌تن، چون کاراته، تکواندو و کنگ‌فو در افرادی که در این رشته‌ها فعالیت می‌کنند، بیشتر دیده می‌شود» (۱۳۹۶: ۱۴۲).

در خالکوبی‌های امروزی (تاتو) نیز نکته قابل توجه، افزایش بسامد تصاویر عقاب (۴ مورد) و به‌ویژه شیر (۱۰ مورد) است که اهمیت خود را همچنان حفظ کرده‌اند و با توجه به مصاحبه‌های انجام‌شده می‌توان استنباط کرد که علت ماندگاری و افزایش بسامد این تصاویر، توانایی و قدرت این حیوانات باشد. نکته دیگر اینکه در خالکوبی‌های امروزی، تصاویر حیواناتی مانند گرگ، خرس و خفاش به چشم می‌خورد؛ در حالی که در خالکوبی‌های سنتی چنین تصاویری دیده نمی‌شود و این امر باید ریشه در تبلیغات ماهواره‌ای و فرهنگ غرب داشته باشد. علاوه بر این، تصاویر پروانه، مار و به‌ویژه گوزن در خالکوبی‌های امروزی مورد توجه قرار نگرفته است که از دلایل بی‌توجهی به این تصاویر، گسترش ارتباط زن و مرد (که در نتیجه عادی شدن این روابط، سوزوگداز روابط عاشقانه کاستی گرفته است)، فراموشی باورهای عامیانه (اعتقاد به جاودانگی و بی‌مرگی مار)، فاصله گرفتن از جامعه سنتی و کم‌رنگ شدن نقش شکار در معیشت بومیان است.

برای نمونه به مواردی از مصاحبه‌های خالکوبی‌شوندگان درباره انتخاب نقش خالکوبی‌شان اشاره می‌کنیم. میلاد حسنی که تصویر عقاب را بر پشت خود دارد، درباره انتخاب این نقش می‌گوید: عقاب و به‌طور کلی پرنده‌گان تیزپرواز، نماد آزادی و رهایی است و با توجه به اینکه عقاب زیبایی و اقتدار فراوانی دارد و در آسمان بی‌رقیب است، به دلیل همین قدرت و ابهت، تصویر عقاب را انتخاب کرده‌ام.

محمد مرادی از کسانی است که تصویر گرگی را روی بازوی خود نقش کرده است. وی معتقد است که این نقش، نمایانگر بخشی از ویژگی‌های شخصیتی (اقتدار، شهامت و سخت‌کوشی) اوست و این نقش اراده وی را برای پیشرفت در اهداف مورد نظرش افزایش می‌دهد. وی همچنین علاقه به این حیوان را از دیگر انگیزه‌های نقش کردن تصویر آن بر بدن خود می‌داند.

با توجه به اینکه نقش شیر در میان نقش‌های خالکوبی نسبت به تصویر سایر حیوانات، فراوانی بیشتری دارد، چکیده‌ای از عقیده خالکوبی‌کنندگان این نقش عنوان می‌شود. از معانی

این نماد می‌توان به شجاعت اشاره کرد. شیر، نمایانگر قدرت تتوکننده است. علاوه بر این، نقش شیر، نشانگر احساسات حامل این نقش برای اقتدار و رهبری اطرافیان است.

یکی از خالکوبی‌شوندگان نیز که نقش مار را بر ساعد دارد، دربارهٔ نقش مار می‌گوید: مار نماد عمر طولانی است. از مادر بزرگم شنیده‌ام که مار توانایی زیادی دارد و اگر سال‌ها چیزی نخورد از خاک تغذیه می‌کند و با انداختن پوست، خود را جوان می‌کند و عمر دوباره می‌یابد. به‌نظر می‌رسد با توجه به این گفته، چنین نگرشی به مار، ریشه در باورهای کهن دارد که این خزنده را نماد برکت‌بخشی و باروری و شفابخشی می‌دانستند.

مار از ادوار پیش از تاریخ، به‌طور گسترده‌ای مورد پرستش بوده و به‌منزلهٔ نمادی دینی با مفاهیم متنوعی همراه بوده است و در مراسم باروری باستانی اهمیت ویژه‌ای داشته است (هال، ۱۳۸۰: ۹۳). همچنین مار، نماد سلامتی، شفا و طبابت نیز بوده است و یادگار این نمود از مار در کلمه‌های بیمار، بیمارستان و نماد داروخانه‌ها نیز به‌چشم می‌خورد (قاسم‌زاده، ۱۳۹۱، ج ۳: ۳۷۳).

تصاویر ۴، ۵ و ۶. خالکوبی گوزن، مار و شیر

منبع: آرشیو نویسندگان، ۱۳۹۹: روستای ترن و خوران

جدول ۳. تصاویر انسان‌ها (خالکوبی‌های سنتی)

سینه	بازو	ساعد	زن
۵	۸	۶	

جدول ۴. تصاویر انسان‌ها (خالکوبی‌های امروزی)

پشت	ساعد	بازو	سینه	زن
۳	۴	۵	۱	
	۳	۶	۴	گلادیاتور (جنگجو)
	۲	۸		قهرمانان ورزش‌های رزمی

در تصاویر مربوط به انسان‌ها، در خالکوبی‌های امروزی، تصاویر زنان هرچند نسبت به خالکوبی‌های سنتی (۱۹ مورد) بسامد کمتری دارد، همچنان در کانون توجه است (۱۳ مورد).

تفاوتی که در این تصاویر دیده می‌شود این است که در نقش‌های امروزی زنان، دیگر زیبایی و سادگی تصاویر سنتی مشاهده نمی‌شود و تصاویر زنان، اغلب چندبعدی (به اصطلاح خوب و زشت) با چهره‌های خشنی است که بریدگی در صورت دارند. بررسی این نقش‌ها نشان‌دهنده نوعی خشونت و انزوا است. تصاویر مربوط به جنگجویان و قهرمانان ورزش‌های رزمی نیز در نقش‌های امروزی بسامد بیشتری دارد که این تصاویر بیشتر در میان ورزشکاران رشته‌های پرورش اندام رایج است.

از گفت‌وگو با افرادی که تصاویر جنگجویان و ورزشکاران را بر بدن دارند، با توجه به محیط رقابتی و روحیه خودبتربینی و گفته‌های برخی از آن‌ها می‌توان چنین برداشت کرد که هدف اغلب این افراد از این خالکوبی‌ها که اغلب بر بازو و ساعد نقش می‌شود، جلب توجه دیگران و شناخته شدن با این عنوان است که او فرد توانا و شجاعی است. به نظر برخی از این افراد، این مسئله می‌تواند در نزاع و درگیری با افراد دیگر، عاملی ترسناک برای رقیب محسوب شود.

تصاویر ۷، ۸ و ۹. جنگجو و زن

آرشیو نویسندگان، ۱۳۹۹: روستاهای زرنه و رستم‌خان

جدول ۵. نوشته‌ها (خالکوبی‌های سنتی)

مچ	ساعد	بازو	
	۵	۹	عشقی
۱		۳	اسامی ائمه
	۴	۲	مادر
	۸	۲	اسم معشوق
۱		۲	مذمت دنیا

جدول ۶. نوشته‌ها (خالکوبی‌های امروزی)

مچ	ساعد	بازو	
۵	۸	۳	ناامیدی و مذمت نامردی
۱	۷		اسم خود

در بخش نوشته‌ها نیز در خالکوبی‌های امروزی، متن‌های عاشقانه، اسامی ائمه و نوشته‌های مربوط به بزرگداشت مادر دیده نمی‌شود؛ درحالی‌که این موارد در مرکز خالکوبی‌های سنتی قرار داشته‌اند. بررسی و مقایسهٔ چنین مواردی نشان‌دهندهٔ تغییرات فرهنگی به‌وجودآمده در جامعه است و با توجه به بررسی و مقایسهٔ انجام‌شده در خالکوبی‌های سنتی و امروزی باید گفت عشق، مهرورزی و مسائل مقدس و قابل‌احترام که در جامعهٔ سنتی از اهمیت خاصی برخوردار بود، در جامعهٔ امروزی کم‌رنگ شده و جای خود را به ناامیدی و خودبینی داده است.

تصاویر ۱۰ و ۱۱. واژهٔ مادر و اسامی دینی

آرشیو نویسندگان، ۱۳۹۹: روستاهای زرنه و کلان

در خالکوبی‌های سنتی دیده می‌شود که افراد، اندوه خود را در نقش‌هایی با مضمون سرزنش دنیا و بی‌وفایی آن نشان می‌دهند، اما در خالکوبی‌های امروزی، این اندوه جزئی، جای خود را به ناامیدی و سرخوردگی می‌دهد و مذمت دنیا نیز جای خود را به سرزنش افرادی داده است که خیانت و بی‌وفایی پیشه کرده‌اند. در این تصاویر، ۱۶ نقش با درون‌مایهٔ مرگ، اعدام، پوچی و یأس دیده می‌شود که در قیاس با نقش‌های سنتی، تفاوت محسوسی را نشان می‌دهد. نکتهٔ دیگر اینکه اگر در گذشته افراد اسم معشوق را بر بدن خود نقش می‌کردند، امروزه به‌جای معشوق، نام خود را بر بدن نقش می‌زنند (اغلب با الفبای چینی و گاه انگلیسی) و درواقع می‌توان گفت خودبینی جای دیگربینی را گرفته است.

شایان ذکر است که با توجه به برخی از نقش‌های خالکوبی از گفته‌های برخی خالکوبی‌شوندگان می‌توان دریافت که مشکلات اقتصادی، بیکاری و مشخص‌نبودن چشم‌اندازی روشن از آیندهٔ فرد، از جمله دلایل گرایش به تصاویری با مفاهیم پوچی و سرخوردگی است. یکی از خالکوبی‌شوندگان از فقر و ناتوانی مالی و بیکاری خود شکایت می‌کند و می‌گوید: با اینکه ۲۸ ساله هستم، هنوز کار مناسبی ندارم که زندگی خود را تأمین کنم و خانواده‌ام هم نمی‌تواند از من حمایت مالی کند. این نقشی که بر بدنم دارم نشانگر واقعیت و پایان زندگی من است. با توجه به چنین مواردی، می‌توان دریافت که در نقوش خالکوبی می‌توان برخی از نابسامانی‌ها و بحران‌های اجتماعی را مشاهده و آسیب‌شناسی کرد.

تصاویر ۱۲ و ۱۳. نوشته‌هایی با مضمون یأس و ناامیدی

آرشیو نویسندگان، ۱۳۹۹: روستاهای مازین و چهل‌زرعی

جدول ۷. اجرام آسمانی (خالکوبی‌های سنتی)

پنجه	مچ	
	۳	ماه
	۵	ستاره

در خالکوبی‌های سنتی، ۳ مورد تصویر ماه و ۵ مورد تصویر ستاره یافت شد؛ درحالی‌که در خالکوبی‌های امروزی چنین نقش‌هایی به چشم نمی‌خورد. به‌نظر می‌رسد وجود تصاویر اجرام آسمانی در خالکوبی‌های سنتی، ریشه در باورهای نجومی و تأثیر سعد آن‌ها در سرنوشت آدمی دارد و فاصله‌گرفتن از جامعه سنتی و فراموشی باورهای عامیانه در نبود این نقش‌ها در خالکوبی‌های امروزی مؤثر بوده است.

علی‌رضایی از کسانی است که تصویر ماه را روی مچ دست خود دارد. او می‌گوید در آن زمان که خالکوبان، نقش‌هایی را بر بدن ما می‌انداختند، تصویر ماه، تصویری خوش‌یمن و مبارک بود و هرگاه که به این نقش نگاه می‌کردم بر امید و اراده‌ام می‌افزود. گویی ماه همراه و یاور من است.

جدول ۸. جنبه زیبایی و درمانی خال‌ها (خالکوبی‌های سنتی)

گیجگاه	پنجه دست	مچ	خال دایره‌ای
۱	۹	۱۲	

در بررسی‌های انجام‌شده در خالکوبی‌های سنتی، تصاویر دایره‌واری که اغلب روی مچ و دست خالکوبی می‌شد، بسامد بیشتری دارد و با توجه به گفته اغلب افرادی که این نقش‌ها را بر بدن خود کوبیده‌اند می‌توان گفت هرچند برخی از افراد به تقلید از دیگران این نقش‌ها را کوبیده‌اند، این نقش‌ها - که گاه به‌صورت چند دایره در کنار هم کوبیده شده‌اند - با هدف درمانی انجام شده است و معمولاً در گذشته هنگام احساس درد در نقاط مختلف بدن با کوبیدن دواگیری

بر آن موضع، درد را تسکین می‌دادند. باید گفت علت نبود چنین نقش‌هایی در خالکوبی‌های امروزی گسترش امکانات پزشکی-بهداشتی است.

جدول ۹. فرقه‌های شیطان‌پرستی و دین مسیحیت (خالکوبی‌های امروزی)

ساعت	بازو	سینه	
۴	۴	۲	صلیب
۳	۴	۳	شیطان‌پرستی

نکته قابل توجه در خالکوبی‌های امروزی که نشانگر رویکرد جدیدی در خالکوبی است و باید با حساسیت و جدیت مورد توجه قرار گیرد، وجود علائم و نمادهای مربوط به مسیحیت و شیطان‌پرستی است که حتی در روستاها و بخش‌های کوچک شهرستان ایوان (زرنه و ماژین) دیده می‌شود. تصاویر مربوط به شیطان‌پرستی، اغلب به صورت فردی با شنلی سیاه که داس بلندی در دست دارد، دیده می‌شود. به گفته یکی از تنوکاران شهرستان ایوان، تصاویر جمجمه و چاقو و تصویر گل و داس در کنار هم نیز از نمادهای شیطان‌پرستی است.

با توجه به گفته‌های برخی خالکوبی‌شدگان می‌توان نتیجه گرفت که از دلایل شیوع چنین تصاویری میان خالکوبی‌شوندگان، تبلیغات ماهواره و تقلید از افرادی است که این تصاویر را بر بدن خود نقش کرده‌اند. تصاویر ارائه شده در فیلم‌ها و نقش‌های روی لباس‌ها و تقلید از چهره‌های مشهور بین‌المللی، از دیگر دلایل رواج این نوع نقش‌های خالکوبی است.

علی یوسفی که تصویر صلیب را بر ساعد خود دارد، معتقد است که برخلاف آنچه در بین مردم رایج است، این نقش نشانگر ایمان و اعتقاد به خدا است و معتقد است که دین مسیحیت، دینی است که آزادی عمل بیشتری دارد. وی صلیبی بر گردن دارد و پس از بوسیدن آن می‌گوید: از کودکی این تصویر برایم جذاب بود. با توجه به گفته‌های وی می‌توان استنباط کرد که جنبه‌های ظاهری صلیب و شیوع این تصویر در رسانه‌ها و تبلیغات ماهواره‌ای بیشتر بر وی تأثیر داشته است تا آداب و احکام دین مسیحیت؛ زیرا پس از پرسش از وی درباره این مسئله، او اظهار بی‌اطلاعی می‌کند.

عارف روشن از خالکوبی‌شوندگان، نقش فردی مرموز را که داسی بلند در دستانش دارد بر بدن خود نگاشته است. او درباره محتوای این تصویر می‌گوید: این تصویر برخلاف آنکه برخی از خالکوبی‌شوندگان آن را مربوط به شیطان‌پرستی می‌دانند، مربوط به فرشته مرگ است و شنلی که بر دوش دارد نشانگر رازناکی و اسرارآمیزی مرگ محسوب می‌شود که با داس خود

ریشه‌های حیات انسان را درو می‌کند. این تصویر واقعیت زندگی است و ارتباطی با فرقه‌ای خاص ندارد و جنبه ذوقی دارد. با توجه به گفته‌های وی باید گفت، هرچند که او ارتباط چنین تصاویری را با فرقه‌های خاصی انکار می‌کند، با توجه به گفته‌های خالکوبان و بیشتر افرادی که به چنین نقش‌هایی گرایش دارند، این نقوش با شیطان‌پرستی در ارتباط است.

تصاویر ۱۴ و ۱۵. شیطان‌پرستی و مسیحیت

آرشیو نویسندگان، ۱۳۹۹: ایوان

جدول ۱۰. گل (خالکوبی‌های امروزی)

ساعد	بازو	مچ	
۳	۲	۱	گل ترکیبی

در بررسی‌های انجام‌شده، نقش گل‌ها در میان مثلث، روی خنجر و همراه تصاویر گوناگونی چون قطب‌نما و ابزار نجومی دیده می‌شود. محسن رضایی از افرادی است که نقش گل را در میان مثلث بر روی بازوی خود نقش دارد. وی مفهوم چنین نقشی را چنین بیان می‌کند: گل رز در میان مثلث، نشان‌دهنده عشق، فروتنی و همدردی است و در این نقش، گل نماد معشوقم است که به من کاملاً وفادار است.

نگرش به خالکوبی و کارکردهای آن (در شهرستان ایوان)

خالکوبی‌ها در بیان روایت زندگی خالکوبان از این حیث، می‌تواند اهمیت داشته باشد که با توجه به جایگاه و رویکرد خالکوبان می‌توان نشان داد چگونه معانی خالکوبی برای مشتاقان خالکوبی دگرگون شده است و مشتاقان خالکوبی چگونه در لابه‌لای خالکوبی‌های خود به تفسیری از جهان و جایگاه خود دست می‌یابند (ساندرز، ۱۹۹۸: ۳۹۵). مطالعات مربوط به خالکوبی را می‌توان در دو بخش بررسی کرد. بخش نخست مربوط به بهداشت و هنجارهای

غالب اجتماعی است که خالکوبی با نوعی انکار و انحراف از هنجار همراه است. بخش دوم را نیز می‌توان در ارتباط با مطالعات جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی مرتبط دانست که خالکوبی نوعی خوداظهاری و به‌مثابه بیان هویت محسوب می‌شود و این نگرش نشان می‌دهد که خالکوبی با حالات روحی و گرایش‌های درونی پیوند نزدیکی دارد و برخلاف حوزه نخست که انکار اجتماعی را به دنبال داشت، خالکوبی نوعی هنر و ظریف‌کاری محسوب می‌شود. بررسی‌ها نشان می‌دهد اهداف خالکوبی در شهرستان ایوان را می‌توان در هفت دسته بیان هویت، جلب توجه، جنبه اعتراضی، جنبه نوستالژیک، جنبه هنر، اتحاد با توتم و احترام به برخی حیوانات (ارزشمندبودن برخی حیوانات) بررسی کرد.

خالکوبی و بیان هویت

خالکوبی در واقع بخشی از نمای بدن است که شخص خالکوب به میانجی آن به بیان جنسیت و هویت جنسی خود می‌پردازد. خالکوبی بیشتر برای مردان مبین خصایص مردانگی و برای زنان حامل رویکردهای تزئینی و نمایشی است (ساندرز، ۱۹۹۸: ۴۱۵).

در بررسی‌ها و مصاحبه‌های انجام‌شده با ورزشکاران رزمی و پرورش اندام، چنین نگرشی به خالکوبی دیده می‌شود. حمزه ویسی که نقش یکی از قهرمانان ورزش‌های رزمی را بر بدن خود کوبیده است، هدف از این عمل را شناخته‌شدن به‌عنوان ورزشکار رزمی و اظهار نیرو و توانایی خود، بیان می‌کند.

خالکوبی به‌منظور جلب توجه

درواقع خالکوبی نمایش نمای دیگری از فرد است که مبین هویت جنسی فرد است. به‌اصطلاح چاپکینز، خالکوبی‌ها گزارشی از جایگاه فرد هستند که طی آن، فرد توجه دیگران را به خود جلب می‌کند (چاپکینز، ۱۹۸۶: ۱۲۹). این رویکرد خالکوبی اغلب در مواردی دیده می‌شود که فرد تصاویری مانند گل، تصویر زنان یا ستاره را روی نقاطی که در معرض دید است (مانند ساعد، مچ و گردن) حک می‌کند.

خالکوبی، نوعی اعتراض

خالکوبی‌ها از آن حیث که مبین شاخصه‌های هویتی هستند، نزد بیشتر افراد و به‌ویژه مردان، بیان مقاومت‌گرایانه‌ای به خود گرفته است. کارهای اجراشده بر بدن بیشتر افراد نشان می‌دهد این اشکال نوعی کنش طغیانی و اعتراضی خودشناسانه است که طی آن، افراد در برابر موانع دستیابی به گفتمان مسلط فرهنگی معترض می‌شوند (گروگان، ۲۰۰۸: ۳۹). این مورد اغلب در

خالکوبی‌های امروزی دیده می‌شود. در مواردی که خال با هدف اعتراض کوبیده می‌شود، معمولاً افراد، تصویر شیر و خورشید، تصاویر شیطان پرستی و مسیحیت را بر بدن نقش می‌کنند و اعتراض خود را به فرهنگ غالب و نادیده گرفتن اقلیت‌ها نشان می‌دهند. این رویکرد در میان برخی از جوانانی که تحت تأثیر تبلیغات رسانه‌های مختلف هستند، دیده می‌شود. یکی از خالکوبی‌کنندگان دلیل نقش شیر و خورشید را نوعی دلبستگی به این پرچم می‌داند. او از وضعیت موجود ناراضی است و می‌گوید که این نقش، خاطرات آن دوران را برایم زنده می‌کند که با دوستانم در خوزستان اوقات خوشی داشتیم.

تصویر ۱۶. شیر و خورشید روی پنجه پا

آرشیو نویسندگان، ۱۳۹۹: ایوان

خالکوبی و تذکار اندوه (نوستالژیک)

خاطره، بخشی بنیادین از زندگی انسان است. وجود خاطره و یادآوری وقایع تاریخی هر فرد، او را به داشته‌ها یا کمبودهایی متصل می‌کند که برای هرکسی می‌تواند لذت‌بخش یا هراس‌آور باشد: لذت یک دیدار، عشق یا هراس از جدایی و فقدان. در بسیاری از خالکوبی‌ها انواع زیادی از تصاویر و نوشته‌ها وجود دارد که در این خاطرات و ثبت آن ریشه دارد (قادرزاده، ۱۳۹۲: ۱۴). لاورنس^۱ معتقد است خالکوبی با بیان روایی از هویت گذشته یا حال، گردشی است در میان عواطف و خاطرات (لاورنس، ۱۹۹۸: ۸). این نوع از خالکوبی به‌ویژه در خالکوبی‌های سنتی برجستگی خاصی دارد. افراد با نقش اسامی عزیزان (معشوق، مادر و دوستان درگذشته) سعی می‌کنند یاد و خاطره آنان را گرمی دارند و از فراموش شدنشان جلوگیری کنند. به‌نظر می‌رسد علت اصلی چنین خالکوبی‌هایی، وابستگی شدید به فرد درگذشته و زنده نگه داشتن یاد اوست تا در هنگام انزوا و اندوه، خاطرات خوش آن شخص تسلائی خاطرش باشد. شایان ذکر است که اغلب، عباراتی خالکوبی شده که یادآور نام افراد و مربوط به مادر، معشوقه است که چنین عملی

1. Lawrence

در پیوند احساسی عمیق افراد ریشه دارد. رسول عزیزی دربارهٔ خالکوبی واژهٔ مادر روی دست خود می‌گوید: در دوران نوجوانی مادرم را از دست دادم و تصمیم گرفتم با خالکوبی نام او، همواره او را در وجود خود داشته باشم. حتی وقتی که مرا در خاک دفن می‌کنند.

محمد محمدی نیز دربارهٔ خالکوبی نام معشوقه‌اش می‌گوید: در روزهایی که پدرش به دلیل بیکاری من با ازدواجمان مخالفت می‌کرد، می‌خواستم با این کار به نوعی درد و رنج دوری او را روی بدنم حس کنم. جواد زارعی در پاسخ به چرایی نقش نام زنی بر ساعدش چنین پاسخ می‌دهد: این واژهٔ خالکوبی شده نام همسر من است که به دلیل خیانتی که در حق او انجام دادم، مرا ترک کرد و با زدن این خالکوبی می‌خواستم به او بگویم که هنوز او را دوست دارم و از کارم پشیمان هستم.

با توجه به گفته‌های خالکوبی‌شوندگان می‌توان برداشت کرد که در چنین مواردی تحمل درد سوزن بر روی اندامشان، نوعی مجازات خود و خودآزاری به‌منظور ناتوانی در مقابل مسائل پیش‌آمده و حوادثی است که توانایی تغییر و مقابله با آن را ندارند.

خالکوبی‌های به‌عنوان نوعی هنر

خالکوبی در گذشته، نوعی تردستی و ظریف‌کاری بود که افراد ماهر و زبردست آن را به‌گونه‌ای انجام می‌دادند که درد کمتری داشته باشد و در کمترین زمان ممکن انجام شود. «خالکوبی هرچند در جامعهٔ ایران، ریشه‌های کهنی در حوزهٔ مناسکی و درعین‌حال پزشکی داشته است، در حقیقت به‌مثابهٔ شکلی از هنر بدن لحاظ شده است. انواع خالکوبی بر بدن زنان و مردان در اشکال مختلفی چون تصاویر حیوانات، اشکال هندسی، ماه و ستارگان، نوشته‌ها و یادگاری‌ها و زیورآلات یا تک‌خال‌ها همگی بخشی از آن کارکردهای زیبایی‌شناختی است که به تناظر بدن متجلی می‌شود (اتکینسون، ۲۰۰۲: ۱۵).

این کارکرد خالکوبی در خالکوبی‌های امروزی از اهمیت بسزایی برخوردار است. به نظر برخی خالکوبان، جوانان به خالکوبی به‌عنوان هنر و مهارتی ارزشمند می‌نگرند و افراد خالکوب از این هنر کسب درآمد می‌کنند و در بین جوانان محبوبیت فراوان دارند. برخی عنوان می‌کنند که به این شغل علاقه دارند و آن را نوعی هنر می‌دانند و تلاش می‌کنند آن را به علاقه‌مندان آموزش دهند (عباس محمودی، شهرستان ایوان).

خالکوبی و اتحاد با توت‌م و احترام به برخی حیوانات

خالکوبی یکی از شاخصه‌های هنری- فرهنگی است که در تحلیل و دستیابی به باورهای توت‌می گذشتگان راهگشا است. «توت‌م در اصل به مفهوم کالبد گیاه یا جاننداری تلقی می‌شود که واجد نوعی همبستگی خاص و پنهان با فرد، گروه و اقوام کهن بود و روح آن حافظ و نگهبان اعضا

محسوب می‌گردید» (آراسته‌خو، ۱۳۸۱: ۴۳۶). «انسان ابتدایی باورمند به توت‌م بر آن است که توت‌م نگهدار و نگهدار هر فرد است و روح هر کس در توت‌م او جای دارد. پس باید پاس حرمت توت‌م را نگه داشت... بسیاری از قبایل، بنا به اساطیر خود، توت‌م را جد اعلا ی قبیله می‌انگارند و به نام آن توت‌م شناخته می‌شوند. وقتی موجودی در این حد اعلا باشد، آن را نمی‌آزارند، نمی‌کشند، نمی‌خورند» (آزادگان، ۱۳۸۴: ۹۹). قلی‌زاده نقل می‌کند که در منطقه بالکان، گروهی از جوانان جنگجو تصویر گرگ را بر بدن نقش می‌کردند. به اعتقاد وی، این امر «تجربه‌ای جادویی-دینی بوده که جوانان را کاملاً به جنگجو مبدل می‌کرده است. چنین جوانانی برای رسیدن به خصلت یک جنگجوی واقعی، پوست گرگ بر تن می‌کردند و می‌کوشیدند تا تمام خصلت‌های گرگ را بروز دهند. در این لحظه او دیگر نه یک انسان، بلکه آدمخوار، درنده‌خو، شکست‌ناپذیر و تحت تسلط خشم پهلوان بود» (قلی‌زاده، ۱۳۸۹: ۸۷). «در چین باستان نیز، خالکوبی دارای اهمیتی خاص بود؛ بعضی نقاشی‌های چینی، مردمی خال کوبیده را نشان می‌دهد که به معنی توسل دائم، هم‌ذاتی با قدرت‌های آسمانی و درعین‌حال، شیوه‌ای اساسی برای ارتباط با آن‌ها است. خالکوبی به انسان اجازه می‌داد که با بعضی حیوانات هم‌ذات‌پنداری کند. این امر به‌وضوح به دلیل داشتن خصوصیتی است که آن حیوان نشانه آن است و درعین‌حال علامت قبیله و مظهر قدرت آسمانی است. خالکوبی در کل به نمادهای هم‌ذات‌پنداری تعلق دارد و از تمامی نیروهای بالقوه کائنات و معنویت سرشار است» (عابدی، ۱۳۹۶: ۱۴۲).

اهمیت و توجه به برخی از حیوانات در میان مردم و وجود برخی از باورها درباره تقدس برخی حیوانات، می‌تواند زمینه‌ای برای انتخاب آن برای نقش خالکوبی باشد. این عوامل نشانگر قدمت این باورها و ارتباط آن با باور توت‌میسم است؛ مثلاً برخی مار را موجودی مبارک می‌دانند و معتقدند این خزنده را نباید آزد. این نگرش به خالکوبی در خالکوبی‌های سنتی برجستگی دارد. به‌نظر می‌رسد بسامد زیاد خالکوبی آهو و گوزن به این دلیل است که این حیوان در فرهنگ شکار و معیشت مردم از دیرباز نقش مهمی ایفا کرده است و همین اهمیت و ارزشمندی سبب شده که نقش این جانور دستمایه هنرمندی خالکوبان شود و نسل به نسل به‌عنوان الگویی فرهنگی به افراد عرضه شود.

برخی افراد با کوبیدن نقش‌هایی مانند شیر و گرگ، احساس قدرت و همانندی با این جانوران دارند و نوعی ترس را در دیگران ایجاد می‌کنند (فیلی زارعی، روستای کلان). معمولاً چنین نگرشی به خالکوبی در میان طبقه بزهکار رایج است. تصاویر حیوانات در خالکوبی‌های سنتی برخلاف خالکوبی‌های امروزی، ریشه در باورهای توت‌می و حمایت برخی حیوانات از افراد دارد. در این زمینه می‌توان به گفته آزادگان استناد کرد: «جنگجویان برخی از قبایل استرالیایی

و سرخپوستان آمریکایی، نقش توتم را روی سپرهای خود رسم می‌کنند یا شکل توتم را روی بدن خود خالکوبی می‌نمایند؛ حتی دیده شده است که روی جسد مرده یا بر گور او، توتم را نقش می‌کنند» (۱۳۸۴: ۱۰۰). «توتم مقدس، حافظ اهل قبیله است. در مصائب و گرفتاری به آن متوسل می‌شوند» (روح‌الامینی، ۱۳۶۸: ۱۶۳).

نتیجه‌گیری

خالکوبی و فروبردن سوزن در پوست و ریختن مقداری از خون و نقش اسما، علائم و امور مقدس بر پوست با اهداف جلب حمایت خدایان، دفع چشم‌زخم، پسردارشدن، افزایش محبت و... نوعی تحمل رنج برای حصول مقصود است و در واقع گونه‌ای از قربانی‌های معنوی است که معتقدان به آن، باور داشته‌اند با این عمل (خالکوبی)، تأثیرات مثبت و ماورایی آن را جذب و خود را از بلایای این جهان و جهان پس از مرگ، حفظ می‌کنند؛ به‌ویژه خالکوبی با هدف دفع چشم‌زخم، نوعی تقدیم خون با هدف بلاگردانی محسوب می‌شود؛ زیرا در پس هر خون‌ریختنی نوعی قربانی‌کردن نهفته است و باید به جنبه آیینی و جادویی آن توجه کرد که رفته‌رفته با گذشت زمان، کم‌رنگ شده و بیشتر بعد زیبایی و بصری آن در اذهان باقی مانده است. با توجه به بررسی و مقایسه خالکوبی‌های سنتی و امروزی باید گفت در خالکوبی‌های سنتی در گروه حیوانات، نقش‌های گوزن (۷ مورد)، شیر (۶ مورد)، مار و عقاب (هرکدام ۳ مورد) به‌ترتیب، بسامد بیشتری دارند و در خالکوبی‌های امروزی نیز افزایش بسامد تصاویر عقاب (۴ مورد) و به‌ویژه شیر (۱۰ مورد) نشان می‌دهد این جانوران اهمیت خود را همچنان حفظ کرده‌اند. نکته دیگر، گرایش به تصاویر حیواناتی مانند گرگ، خرس و خفاش است که این امر باید ریشه در تبلیغات ماهواره‌ای و فرهنگ غرب داشته باشد؛ علاوه‌براین به تصاویر پروانه، مار و به‌ویژه گوزن برخلاف گذشته، توجهی نشده است. در بخش تصاویر انسانی نیز در خالکوبی‌های امروزی، تصاویر زنان (۱۳ مورد) هرچند نسبت به خالکوبی‌های سنتی (۱۹ مورد) بسامد کمتری دارد، همچنان در کانون توجه قرار دارد. نکته دیگر اینکه تصاویر جنگجویان (گلادیاتورها) و قهرمانان ورزش‌های رزمی در نقش‌های امروزی به فراوانی دیده می‌شود.

در بخش نوشته‌ها نیز در خالکوبی‌های امروزی، متن‌های عشقی، اسامی ائمه و نوشته‌های مربوط به بزرگداشت مادر دیده نمی‌شود؛ درحالی‌که این موارد در خالکوبی‌های سنتی در مرکز توجه بوده‌اند. چنین مواردی نشان‌دهنده تغییرات فرهنگی به‌وجودآمده در جامعه است. در خالکوبی‌های سنتی دیده می‌شود که افراد، اندوه خود را در نقش‌هایی با مضمون سرزنش دنیا و بی‌وفایی آن نشان می‌دهند، اما در خالکوبی‌های امروزی، این اندوه جزئی، جای خود را به سرخوردگی و خیانت افراد می‌دهد.

در خالکوبی‌های امروزی، تصاویر اجرام آسمانی و اشکال هندسی (نسبت به گذشته) مورد توجه قرار نگرفته‌اند و به‌نظر می‌رسد فاصله‌گرفتن از جامعه سنتی و فراموشی باورهای عامیانه در محو شدن این نقش‌ها مؤثر بوده است. نکته شایان توجه اینکه رویکرد نوینی در خالکوبی دیده می‌شود و آن توجه به علائم مربوط به مسیحیت و شیطان‌پرستی است که اغلب به‌صورت نقش‌های صلیب، گل و داس یا شبیحی است که داسی در دست دارد.

شایان ذکر است که یافته‌های میدانی مرتبط با اهداف خالکوبی نیز تا حد زیادی با اسناد تاریخی همخوانی دارد و محتوای مصاحبه‌های مربوط به خالکوبی، مواردی مانند بلاگردانی و دفع حوادث، کفاره گناهان و سبک‌ترشدن عذاب، دفع چشم‌زخم، پایبندی به پیمان، وفاداری و اظهار عشق به معشوق و مادر، خودآزاری، حفظ خاطرات گذشته، انگیزه‌بخشی، نشان‌دادن اقتدار، ایجاد رعب، جنبه‌های زیبایی و جلب‌توجه، خوش‌یمنی، یأس و ناامیدی، مخالفت با هنجارهای جامعه و تقلید از قهرمانان و شخصیت‌های برجسته بین‌المللی را دربردارد.

منابع

- انصاری، جمال (۱۳۹۲). *آشنایی با فرهنگ عامه و اقوام ایرانی*. چاپ اول. تهران: سبحان نور.
- آراسته‌خو، محمد (۱۳۸۱). *نقد و نگرش بر فرهنگ اصطلاحات علمی-اجتماعی*. چاپ اول. تهران: چاپخش.
- آرمانی، مهدی (۱۳۹۷). *ده‌زیر چه تر واران (زیر چتر باران)*. چاپ اول. ایلام: زانا.
- آزادگان، جمشید (۱۳۸۴). *تاریخ ادیان ابتدایی و قدیم*. چاپ اول. تهران: سمت.
- بهبزادی، رقیه (۱۳۶۸). *خالکوبی از دیرباز تا کنون*. چیستا، ۶۲، ۱۸۰-۱۹۶.
- جلالی، غلام‌رضا (۱۳۸۰). *تاریخ ادیان ابراهیمی*. چاپ اول. تهران: آیتز.
- جوینی، عطاملک بن محمد (۱۳۸۹). *تاریخ جهانگشای جوینی*. به اهتمام احمد خاتمی. چاپ دوم. جلد ۱. تهران: علم.
- حفظی، امیر (۱۳۹۲). *پژوهشی در آیین مهر و میتراپیسم*. حافظ، ۱۰۳، ۷-۱۶.
- دانشنامه فرهنگ مردم ایران (۱۳۹۳). جلد ۳. تهران: مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلامی.
- روح‌الامینی، محمود (۱۳۶۸). *مبانی انسان‌شناسی*. چاپ سوم. تهران: عطار.
- زرین‌کوب، عبدالحسین (۱۳۶۴). *سرنی*. تهران: علمی.
- سبزی، فرانک (۱۳۸۹). *شناخت فرهنگ خالکوبی بین کولیان کوه‌دشت*. *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*. دانشکده روان‌شناسی و علوم اجتماعی دانشگاه آزاد. واحد تهران مرکز.
- قاسمی، محمدعلی (۱۳۷۹). *شاکه و خان‌منصور*. چاپ اول. ارومیه: صلاح‌الدین ایوبی.
- شمس، علی (۱۳۸۷). *پدیده خالکوبی در زندان*. *مجله اصلاح و تربیت*، ۸۱، ۴-۱۰.
- شوهانی، علیرضا (۱۳۹۶). *چیستان‌های ایلامی*. چاپ اول. ایلام: زانا.
- صالحی اسکندری، الهام (۱۴۰۰). *تاتو آرتیست شو*. چاپ اول. اصفهان: بنی‌هاشم.
- محمدبن‌اسماعیل بخاری (۱۳۸۷). *صحیح البخاری با ترجمه فارسی*. ترجمه عبدالعلی‌نور احراری، جلد‌های ۳ و ۴. تربت‌جام: شیخ احمد جام.
- صرامی، عارفه (۱۳۹۵). *بررسی تاتو به‌عنوان هنر در ساختار فرهنگی و اجتماعی معاصر*. *فصلنامه پژوهش و هنر*، ۳۶ (۱۱)، ۱۲۳-۱۳۶.
- عابدینی، گلنار (۱۳۹۶). *نقش گرگ از اسطوره تا تاتو*. *پژوهش در هنر و علوم انسانی*، ۲ (۱)، ۱۳۸-۱۵۲.
- عابدینی، گلنار (۱۳۹۶). *بررسی تطبیقی نقش اژدها در تاتو ایران و چین*. *پژوهش در هنر و علوم انسانی*، ۲ (۴)، ۲۳-۳۷.
- عبادی، رضا (۱۳۹۶). *خالکوبی و عوارض آن*. چاپ اول. تهران: نواندیشان آریاکهن.
- عبدالهی، منیژه (۱۳۸۱). *فرهنگ‌نامه جانوران در ادب فارسی*. جلد ۲. تهران: پژوهنده.
- حسنی بیرجندی، حسین (۱۳۸۰). *غرائب‌الحدیث فی بحار‌الانوار*. جلد ۵. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد.
- قادرزاده، امید، محمدپور، احمد و غلامی، احمد (۱۳۹۲). *خالکوبی و برساخت هویت فردی بازتابنده*. *مسائل اجتماعی*، ۴ (۱)، ۱۶۱-۱۸۵.

- قاسم‌زاده، محمد (۱۳۹۱). *قصه‌های ایرانی*. جلد ۳، تهران: هیرمند.
- قلی‌زاده، خسرو (۱۳۸۹). *ضحاک مار گرگسان در اساطیر ایرانی. فصلنامه تخصصی بیک نو فارسی*، ۱(۱)، ۷۸-۱۰۲.
- کتیرایی، محمود (۱۳۴۸). *از خشت تا خشت*. تهران: چاپخانه دانشگاه تهران.
- محمدی، ناهید (۱۳۹۱). *ادبیات فولکلوریک کلهر*. چاپ اول. تهران: دستان.
- نوری، میرزاحسین (۱۴۰۸). *مستدرک الوسائل*. جلد ۷. بیروت: مؤسسه آل‌البیت لإحياء التراث.
- مولوی، جلال‌الدین محمدبن محمد (۱۳۸۷). *مثنوی*. به کوشش کریم زمانی. چاپ بیست‌وهفتم، تهران: اطلاعات.
- میرغضنفری، سمیراسادات (۱۴۰۰). *تکنیک‌های تاتو*. چاپ اول. اصفهان: بنی‌هاشم.
- نامداری، آیت (۱۳۹۵). *چنگ کونتم و چوولی دنیاس*. چاپ اول. ایلام: زانا.
- هادی‌زاده، رؤیا، نجم‌الدین، فواد و آقاجانی، جواد (۱۳۹۷). *تحلیل قوم‌نگارانه نقوش سنتی خالکوبی بانوان خوزستان. مجموعه مقالات همایش ملی جلوه‌های هنر ایرانی اسلامی در فرهنگ، علوم و اسناد*. دانشگاه گیلان: ۵۸۳-۵۶۱.
- هال، جیمز (۱۳۹۰). *فرهنگ نگاره‌ای و نمادها در هنر شرق و غرب*. ترجمه رقیه بهزادی، تهران: فرهنگ معاصر.

- Atkinson, M. (2003). *Tattooed: The sociogenesis of a body art*. University of Toronto Press.
- Chapkis, W. (1988) *Beauty Secrets: Women and the The Politics of Appearance*, Boston: South End Press.
- Dukes, R. L. (2016). Regret among tattooed adolescents. *The Social Science Journal*, 53(4), 455-458.
- Grogan, S. (2021). *Body image: Understanding body dissatisfaction in men, women, and children*. Routledge.
- Lawrence, T (1998). *A Tattoo Is For Life: A Sociological Study of The Changing Significance of Tattoos*. University of Strirling and Edinburgh.
- Dickson, L., Dukes, R., Smith, H., & Strapko, N. (2014). Stigma of ink: Tattoo attitudes among college students. *The Social Science Journal*, 51(2), 268-276.
- Sanders, C. R. (1988). Marks of Mischief: Becoming and Being Tattooed. *Journal of Contemporary Ethnography*, 16(4), 395-432.
- Scheinfeld, N. (2007). Tattoos and religion. *Clinics in dermatology*, 25(4), 362-366.
- Stroecker, D. P. (2011). Towards a pro-social conception of contemporary tattooing: The psychological benefits of body modification. *Rutgers Journal of Sociology*, 1(1), 10-36.